

CSORBA GYÖRGY

KMETY GYÖRGY AZ OSZMÁN BIRODALOM SZOLGÁLATÁBAN VÁLASZUTAK ÉS DÖNTÉSEK

Kmety György 1849-es honvédtábornok a szabadságharc leverését követően az Oszmán Birodalomba menekült, és ettől kezdve sorsa összefonódott a birodalom történetével. Az emigrációban számos olyan válaszút elé került, amelyek mind meghatározó módon befolyásolták pályafutását és életét. A következőkben ezeket a sorsfordító döntéseket, a kiváltó okokat és motivációkat mutatom be.

Kmety a szabadságharc végnapjaiban részt vett a temesvári csatában, ahol derekasan helytállt katonáival. Ezt követően Lugosnál augusztus 15-én még sikeres utóvédí ütközetet vívott az osztrákokkal, de csapatai felbomlását már ő sem tudta megakadályozni. A fegyverletétel és a várható megtorlás helyett az emigrációt választotta, és az egyetlen még nyitott határ, az Oszmán Birodalom felé indult el kíséretével. Útközben Mörülnál társaival együtt román falusiak elfogták, és a kivégzésüktől csak József Bem váratlanul megjelent lengyelei szabadították meg.¹ Kmety ettől kezdve végig kísérte a lengyel altábornagyot haláláig, ugyanakkor – Bemmell ellentétben – Kossuth Lajossal is kiváló kapcsolatot alakított ki a vidini és sumlai táborozás során.

1. Az iszlám vallásra való áttérés

Emigrációs életének első fontos döntése az iszlám vallásra való áttérése és az oszmán hadseregbe való belépése volt. Az iszlám felvétele sajátos életrajzi probléma, amely egyébként a legtöbb, hasonló döntést hozó emigráns életrajzában is homályos pont. Alig találunk olyan forrást, ahol maguk a szereplők részletesen vallanának erről, és a későbbi források is eltérően ítélik meg az egyes személyek gyakorlatát: névlegesen vagy ténylegesen vették-e fel az iszlámot? A menekültkérdés megoldására ugyanis még Vidinben titokban az iszlámra való névleges áttérést ajánlotta a menekülteknek a török kormány. Ez a választás az iszlám jog alapján kínált egyszerű megoldást, ugyanis aki az Oszmán Birodalom területén muszlimmá

¹ *Magyar Lajos*: Bem, Guyon, Kmety és Stein tábornokok kimenekülése. In: A Honvédmeház könyve. Szerk.: Tóth Kálmán. Pest 1870. 56–71. (*Plathy György*): Hogyan menté meg Bem tábornok Kmetyt. 1848–1849 Történelmi Lapok (1897) 11–12. sz. 87–88.; 17–18. sz. 137–138.

vált, automatikusan az oszmán szultán, jelen esetben egy személyben a kalifa alattvalója lett, s így tilos volt kiadni más – különösen más vallású – államnak.² Voltak olyan pillanatok, amikor a menekültek valóban nem láthattak egyéb megoldást a kiadatás elkerülésére. Az ajánlatot Kossuth elutasította, de Bem azonnal elfogadta abban a reményben, hogy ez akár háborút provokálhat az orosz–osztrák szövetség és az oszmánok között.³ Több százan döntöttek az áttérés mellett, köztük Kmety is, aki az Iszmail nevet felvéve belépett az oszmán hadseregbe. Megjegyzendő, hogy ekkoriban a török hadseregben alkalmazott európai tisztek névleg mindig felvették az iszlámot, különben nem engedelmeskedtek volna nekik muszlim katonáik.

Kérdés: valóban áttért-e az iszlámra, azaz gyakorló muszlim lett-e? Több személyről tudjuk, hogy valóban áttért (Bem, Farkas Adolf, Josef Kohlmann, Maximilian Stein), de Kmety esetében erős kétségek merülnek fel. Az áttérés színlelt voltát erősíti, hogy az ő esetében egyetlen forrásunk sem hoz bizonyítékot az ellenkezőjére. Ő maga 1851-ben a török hadügyminiszternek küldött lemondó levelében említette, hogy Bommel együtt úgy vállalták az oszmán katonai szolgálatot, hogy nem kell elköteleződniük az iszlám mellett.⁴ A szintén török hadseregben szolgálatot vállalt és a tábornokot személyesen ismerő Pap János visszaemlékezése szerint Kmety áttérése is csak névleges volt.⁵ Kmety emigránstársa és barátja, Nemeskéri Kiss Miklós 1852-ben arról számolt be bizalmasan Klapkának, hogy Kmety soha nem tért át a „török vallásra”.⁶ 1861-ben pedig a londoni emigrációban élő egyik legjobb barátja, Vukovics Sebő a következő történetet osztotta meg Kossuthal: mikor Kmety arról olvasott Irányi Dániel és Charles-Louis Chassin művében, hogy Bem és ő elhagyták a kereszténységet, igen „neheztelt, mert ez nem történt. Vidinben csak declaratiót kívántak tőlük, melytől mindig vissza lépniök lehetett, ha további vallásos rendszertartáson nem mennek keresztül, ők pedig azon declaration túl soha sem mentek.”⁷ Másik közeli barátja, Rónay Jácint pedig Kmety temetésének intézése kapcsán jegyezte fel, hogy „vallását, mint ezt, álhírek ellenében, maga is nyilvánította nem rég a lapokban,

² *Selīm Deringil*: Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire. Cambridge 2012. 157.

³ *Hajnal István*: A Kossuth-emigráció Törökországban I. Bp. 1927. 134–153.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Oszmán Miniszterelnökségi Levéltár) (a továbbiakban: BOA), Dosya Usulü İradeler (a továbbiakban: DUIT) 75/2/88/4. Aleppó, 1851. szeptember 27.

⁵ *Pap János*: Magyar emigránsok Törökországban 1849–1861. Kidolgozta: Szalczér Sándor. Pécs 1893. 25.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) R 295 Klapka György iratai (a továbbiakban: R 295), Kiss Miklós Klapkának, 1852. február 22.

⁷ „abjurèrent le christianisme et se firent Turcs.” *Daniel Irányi – Chassin Charles-Louis*: Histoire politique de la Revolution de Hongrie 1847–1849. I–II. Pagnerre, Paris 1859–1860. II. 588.; Magyarul: *Irányi Dániel – Charles-Louis Chassin*: A magyar forradalom politikai története, 1847–1849. Szöveggond., tan., jegyz. Spira György, ford. Szoboszlai Margit. Bp. 1989. 362.; MNL OL R 295 Kiss Miklós Klapkának, 1852. február 22.; MNL OL R 90 Kossuth-gyűjtemény (a továbbiakban: R 90) I. 3780. Vukovics Sebő Kossuth Lajosnak, London, 1861. július 12.

nem változtatta meg”.⁸ Sajnos egyelőre a vonatkozó – valószínűleg angol – lapokra nem találtunk rá. Azonban Vukovics, Mednyánszky Sándor és Rónay április 26-án megjelent a török konzul előtt, ahol kinyilatkoztatták, hogy Kmety „híve volt azon vallásnak, melyben született, s nem tért soha az izlamra”, s ezt többször is kinyilatkozatta.⁹ Kmety tehát egyértelműen és következetesen tagadta a tényleges áttérés tényét.

Végül, egy hithű muszlim számára elképzelhetetlenül, evangélikus szertartás szerint, keresztény temetőben – és fontos kiemelni, hogy – az oszmán kormány költségén helyezték végső nyugalomba Londonban. Ha szemszöveget váltunk: miként történhet az meg, hogy az oszmán szultán, az egyetlen kalifa, az igaz hit legfőbb védelmezője egy aposztátának, jelen esetben egy iszlámra áttérő, majd a Próféta vallását elhagyó kereszténynek élete végéig magas nyugdíjat folyósított, fizette a temetését és a síremlékét is? Nem állhat messze a valóságtól, hogy az oszmánok mindvégig tudták, a menekültek (nagy részének) áttérése szimbolikus volt, és ennek megfelelően is kezelték helyzetüket.¹⁰ A török történetírás – Selim Deringil kivételével – soha nem vizsgálta az áttérés mibenlétét, valóságát és mélységét, egyszerűen elfogadta az áttérés tényét. Az oszmán források ugyanis hallgatnak a kérdésről: teljesen irreleváns volt a birodalom számára, mennyire gyakorolták áttért menekültjeink a vallást; sokkal fontosabb volt az általuk nyert humán erőforrás: a tudás, a tapasztalat és a lojalitás.¹¹ Jól jellemzi ezt, hogy amikor Kmety halálának másnapján a londoni török követség közölte, ők állják a temetés költségeit, csak annyit tudakoltak, hogy muszlim vagy keresztény temetőbe fogják-e elhantolni az elhunytat, „megjegyezvén, hogy a magas Porta nem azt tekinti, minő vallású volt az elhunyt? (!) hanem minő szolgálatokat tőn a török birodalomnak”.¹²

Mindezek perdöntően bizonyítják, hogy Kmety ténylegesen nem tért át az iszlámra, és ismereteink szerint semmilyen módon, még látszólag sem gyakorolta azt.

2. Aleppó

Az áttért katonatisztek egy csoportját – immáron Murat pasa néven – Bemmel az élen a szíriai Aleppóba helyezték át Kmetyvel együtt. Itt tényleges katonai feladatot, beosztást nem kaptak, lényegében internáltak voltak. Ennek ellenére hamarosan lehetőségük nyílt katonai képességeik bizonyítására. A városban ugyanis 1850 októberében több hétig tartó súlyos zavargások törtek

⁸ *Rónay Jácint*: Naplótöredék. Hetven év reményei és csalódása. Nyomtatott kéziratul 10 példányban. I–VIII. [Pozsony] é.n. III. 393.

⁹ Pesti Napló, 1865. május 6. 2.

¹⁰ *Deringil, S.*: Conversion i. m. 169.; *Selim Deringil*: „Törökké lett” magyarok a szabadságharc után. BUKSZ 23 (2011) 2. 148–149.

¹¹ *Deringil, S.*: „Törökké lett” i. m. 152.

¹² *Rónay J.*: Naplótöredék i. m. III. 392–393.

ki, amelynek során elsősorban vidéki arab törzsek tagjai, illetve szegényebb városi tömegek a keresztények negyedeire rontottak. A zavargások okáról könyvtárnyi irodalom található, és jól kiolvasható az a korabeli rendkívül bonyolult vallási és társadalmi szerkezet, illetve konfliktusforrás, amellyel az átalakulóban lévő birodalom más helyein is találkozhatunk.¹³

A zavargások 1850. október 16-án robbantak ki, és az erőszakos cselekmények napokon át folytak. Az aleppói kormányzó a város falain kívülre menekülve magára hagyta a várost, és a csőcselék a keresztény negyedekre vetette magát. Az emigráns magyar tiszték kisebb török csapatok élére állva a konzulátusok és az oda menekült emberek oltalmazására siettek: Bem a francia, Kmety az angol konzul épületének védelmét látta el. Ők már ekkor azt javasolták, hogy átveszik a helyőrség vezetését, és rendet tesznek a városban, de a konzulok féltek, hogy a gyenge és megbízhatatlan katonákkal kudarcot vallanak.

A kormányzó látszólag behódolt a lázadók akaratának, valójában titokban csapatokat hívott a fővárosból és Damaszkuszából. Az erősítés megérkeztekor, november 5-én törbe csalta a lázadás vezetőit, és letartóztatta őket. Ekkor a csőcselék támadást indított a laktanya ellen, amelynek védelmét ezúttal már Bem irányította, és ágyúival megfutamította a támadókat, majd ellentámadásba mentek át, és többnapos küzdelemben házról házra harcolva tisztították meg a várost a lázadóktól. A csapatok vezetői között találhatjuk Kmetyt is.

A felkelés leverése után Bem részletes jelentést küldött a szultánhoz, amelyben kérte az oszmán kormányzó szigorú megbüntetését, s javasolta, hogy helyette Kmety legyen az aleppói kormányzó. Bár ez nem történt meg, mindenképpen megalapozta Kmety török reputációját. Bem december 10-i halálát követően rangidősként Kmety vezette az aleppói magyarok maroknyi csapatát, és a híradások szerint a rendkívül népszerű tábornok jó szolgálatokat tett a török csapat kiképzésénél is.

1851-ben az aleppói emigránsok egy részét más katonai egységekhez vezényelték át, Kmety pedig szeptember 27-én Mehmed pasa hadügyminiszternek írt levelében lemondott katonai szolgálatáról. Ebben kifejtette, hogy az ígérek ellenére már két éve nem helyezték őket aktív állományba, és internáltságban éltek. Most arról kapott rövid hírt, hogy liva pasa (tábornoki) rangban kívánják alkalmazni. Rámutatott azonban arra, hogy a birodalomban

¹³ A fejezetre lásd: *Moshe Maoz*: Syrian Urban Politics in the Tanzimat Period Between 1840 and 1861. Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London 29 (1966) 2. 277–301.; illetve: *Moshe Ma'oz*: Ottoman Reform in Syria and Palestine 1840–1861. Oxford 1968.; *Bruce Masters*: The 1850 Events in Aleppo: an Aftershock of Syria's Incorporation into the Capitalist World System. International Journal of Middle East Studies 22 (1990) 1. 3–20.; *Yaron Harel*: Jewish-Christian Relations in Aleppo as Background for the Jewish Response to the Events of October 1850. International Journal of Middle East Studies 30 (1998) 1. 77–96.; *Arnoud Vrolijk*: No Conscript for the *Nizâm*, The 1850 Events in Aleppo as Reflected in Documents from Syria and Dutch Archives. Journal of Turkish Studies 26 (2002) 2. 311–338.; *Feras Krimsti*: Die Unruhen von 1850 in Aleppo. Gewalt im urbanen Raum, Berlin 2014.; *Csorba György*: Az 1850. évi aleppói zavargások és a magyar emigránsok szerepe. In: Orientalista Nap 2004. Szerk. Birtalan Ágnes – Yamaji Masanori. Budapest 2004. 30–39.

túl nagy a nyugalom, s ő, „a háború kizárólagos katonája” nem tud így hasznára lenni a szultánnak, ellenkezőleg, további jelenléte csak zavart keltene.¹⁴

Döntésében azonban szerepet játszott Kossuth 1851. augusztus 7-i Kütahjában kelt, eddig csak utalásból ismert levele. Ebben Kossuth színvallásra kérte Kmetyt: el kívánja-e hagyni Törökországot, illetve számíthat-e „hazafiúi közremunkálására”? Tájékoztatta a tábornokot, hogy őt is azok közé sorolta több aleppói társával együtt, akiket az amerikai diplomácia kérdésére kíséretének nevezett meg, és lényegében a nyugati emigrációhoz való csatlakozásra szólította fel.¹⁵ Kmety válaszában kifejtette, hogy boldogan csatlakozik a kormányzóhoz, hogy „aztán csak a halál szakítson el”, és Kossuth rendelkezése alá helyezte magát. „Vágyaim legfőbbike az, letisztíthatni a rozsdát, mely egy végső csata el nem fogadása által magyar fegyvereinkre ragadt.”¹⁶ Ezt követően nyújtotta be fent idézett leköszönő levelét, és a Porta marasztalása ellenére végül december 2-án hagyhatta el az Oszmán Birodalmat, és Anglia felé vette útját.¹⁷ Már Liverpoolból írt levelében ismét megerősítette, hogy Kossuth további rendelkezéséig elvonultan, haditudományokban kívánta magát tökéletesíteni.¹⁸ Nemeskéri Kiss is hasonlóan számolt be Kmety döntéséről: nyereséges állása helyett inkább Londonban kívánt visszavonultan élni.¹⁹ Londoni barátja, Mednyánszky Sándor szerint Kmety vakon követte a kormányzóelnököt, és otthagya 800 forint havi fizetést jelentő állását.²⁰ Londonban letelepedve mégsem vonult el csendesen, hanem kezdetben nagyon is aktív tagja lett az ottani emigrációnak.

3. A krími háború

Kmety lényegében már az orosz–török konfliktus eszkalálódásának hírére, 1853 júliusában, a magyar emigráció számára is váratlanul – még Kossuthnak sem szólva – azonnal visszatért az Oszmán Birodalomba.²¹ A háború várható kitörése ekkor még nemcsak

¹⁴ BOA DUIT 75/2/88/4.

¹⁵ Soproni Múzeum, K.80.3.1.

¹⁶ MNL OL R 90 I. 1353. Kmety György Kossuth Lajosnak, Aleppó, 1851. szeptember 20.

¹⁷ MNL OL R 90 I. 992. Vay László Kossuth Lajosnak, Konstantinápoly, 1850. december 30.; MNL OL R 87 Kmety György-iratok (a továbbiakban: R 87), 10–11. Aleppó, 1851. november 25.; *Ahmet Refik*: *Türkiye'de mültəciler meselesi*. İstanbul 1926. 240.

¹⁸ MNL OL R 90 I. 1648. Kmety György Kossuth Lajosnak, Liverpool, 1852. február 4. Közli: *Jánossy Dénes*: *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában. 1851–1852.*, 2. k. 1. rész. Bp., 1944. 489.

¹⁹ MNL OL R 90 I. 1668. Kiss Miklós Kossuth Lajosnak, London, 1852. február 13.

²⁰ MNL OL R 295 Mednyánszky Sándor Klapka Györgynek, London, 1854. január 17.

²¹ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) P VII. 5. nemeskéri Kiss család iratai (a továbbiakban: P VII. 5.) 87. d. nemeskéri Kiss család iratai 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1856. január 6. MNL OL R 295 Mednyánszky Sándor Klapka Györgynek, London, 1854. január 17.

az oroszok, hanem az osztrákok elleni harc lehetőségét is magában hordozta, amelynek egy reménylett következménye lett volna a magyar szabadságharc kiújulása. Ausztria azonban cserbenhagyta az őt 1849-ben megmentő Oroszországot, így a magyar remények is semmivé váltak. Mindenesetre Kmety nem várta tétlenül a fejlemények alakulását, hanem minél hamarább küzdeni kívánt a magyar szabadságharc eltiprói ellen. A krími háború alatti tevékenységének sok részlete már feltárt.²² Kmety 1854 áprilisától már a kelet-anatóliai hadszíntéren az irreguláris csapatokból álló egyik előőrs parancsnokaként több összecsapásban és ütközetben is részt vett. Komolyabb beosztáshoz angol nyomásra jutott 1855-ben. Igazán ismertté a Kars erődje elleni 1855. szeptember 29-i orosz támadás visszaverésében játszott óriási szerepe tette, amelyet mind az oszmánok, mind a szövetségesek elismertek. A törökök Kmetyt a legmagasabb oszmán érdemrenddel, a Medzsidiye-rend második fokozatával tüntették ki, míg Angliában megnyíltak számára a legelőkelőbb szalonok ajtajai is. Egy levelében elégedetten írta, hogy az ütközet után a harctéren sok olyan érdemjel szedett össze, melyeket az oroszok a magyar negyvennyolcas szabadságharc leveréséért kaptak; „kis mértékben tehát itt is bosszultam a szegény hazát”.²³

A háborút követően, 1856 decemberében az akkor már évek óta beteg Kmety négy hónapi gyógykezelése utazott Franciaországba.²⁴ Ekkoriban ismét habozott, „török maradjon-e vagy nem? Gorove [István] szerint végre arra határozta el magát, hogy úr marad [vagyis nem vonul vissza – CsGy.], mi minden esetre jobb a réfugié életnél” – tudósít Fülepp Lipót.²⁵ Végül csak 1857 júliusában tért vissza Konstantinápolyba, ahol rendelkezési állományba helyezték.²⁶ 1859-ben arról panaszkodott, hogy Kis-Ázsia belsejébe akarják küldeni, neki azonban esze ágában sem volt odamenni. Gyanította, hogy a kapacitálásban a karszi eseményekben dicstelen szerepet játszott, de a kapcsolatai miatt szilárd pozíciót bíró Musztafa Zarif pasa mellett az osztrák követ keze is benne van. Úgy döntött, hogy ha nem sikerül

²² Az eseményekre lásd összefoglalóan: *W. E. D. Allen – Paul Muratoff: Caucasian Battlefields. A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1828–1921.* Cambridge 1953., legújabban: *Candan Badem: The Ottoman Crimean War (1853–1856).* Leiden 2010.; Kmety tevékenységére részletesen: *Arbanász Ildikó – Csorba György: Kmety György emlékirata Kars erődjének 1855. szeptember 29-i védelméről.* Hadtörténelmi Közlemények 118 (2005) 1–2. 295–328.; *George Kmety: A Narrative of the Defence of Kars on the 29th September, 1855.* London 1856.

²³ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1856. január 6.; *Rónay J.: Naplótörödéek* i. m. II. 320.

²⁴ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1856. november 23.

²⁵ MNL OL R 216 Vukovics Sebő iratai (a továbbiakban: R 216) 1. t. Fülepp Lipót Vukovics Sebőnek, Párizs, 1856. december 25.

²⁶ MNL OL R 87 Tüköry Lajos Kmety Györgynek, Isztambul, 1857. április 23. 239–242., illetve 1857. július 29. 264.; Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZKK) Fond 159/10. Klapka [Valójában: Kmety] György Kiss Miklósnak, Bejkosz, 1856. július 19. A Gyurika aláírású levelek némelyikét tévesen sorolták be Klapka levelei közé; tartalmuk alapján kizárólag Kmety György lehet a szerző. A továbbiakban ezért a hivatkozott jelzett alatt Kmety György nevét értjük és használjuk.

elkerülni a kinevezést, akkor kilép a törökök szolgálatából. Mint levelében írja, nincsenek törökországi ambíciói, és elvonultan él, „lesve Magyarországnak hajnal csillagát”.²⁷

4. A libanoni küldetés

Magyarország helyett azonban ismét az Oszmán Birodalomban bizonyíthatta képességeit és lojalitását. A birodalomhoz tartozó Libanon egy rendkívül bonyolult társadalmi-velé-
lési struktúrájú terület volt, ahol a maronita keresztények és az iszlám egyik irányzatát jelentő drúzok erőviszonyai határozták meg a politikai és hatalmi viszonyokat. A korábban inkább csak pusztán társadalmi ellentétek egyre inkább felekezetek közötti feszültséghez és konfliktusokhoz vezettek. A nemzetközi gazdasági vérkeringésbe a Franciaország protektorátusát élvező maroniták sikerebben kapcsolódtak be, s ez a fajta nagyhatalmi védelem elbizakodottá tette a maronita klérust. A válság elmélyülését az is gyorsította, hogy a terület az angol–francia vetélkedés egyik színterévé vált. Míg Franciaország az Oszmán Birodalomban élő összes keresztény védelmezőjeként a maronitákat védte és képviselte, Anglia a francia befolyás ellensúlyozásaként a drúzok mellett állt ki a vitákban.²⁸

A két felekezet közötti ellenségeskedés 1860 tavaszán rendkívül súlyos konfliktussá eszkalálódott, és keresztényellenes véres pogromokba torkollott. Az erőszakhullám az oszmán hatóságok tehetetlensége, sőt néhol támogatása következtében gyorsan terjedt. A libanoni hegyvidék keresztény lakossága közül több ezren menekültek Bejrútba. A Porta megkésve ismerte fel a zavargások súlyosságát és küldött erősítést a térségbe. Az elsőként érkező csapatok parancsnoka Kmety György volt. Valószínűleg jól emlékeztek még Kmety aleppói és karszi tetteire, mivel egy angolszász forrás tudni vélte, hogy Kmetyt a konstantinápolyi európai követek határozott követelésére kérték fel mint az egyetlen olyan tisztet, aki képes helyreállítani Szíriában a rendet. Kinevezésében keresztény/európai származása is szerepet játszhatott, hiszen a térségben állomásozó muszlim török tisztek meglehetősen erélytelenül léptek fel a keresztényekre támadó drúzok ellen.²⁹ Ő maga így ír erről: „két kézzel nyúltam egy csatákat ígérő katonai kommandó után Szíriában, mellyel Namik pasa kínált meg

²⁷ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1859. április 13., június 29., július 14. és december 21.

²⁸ A témára bővebben lásd: *Leila Tarazi Fawaz: An Occasion for War. Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860.* London 1994.; *Cesar E. Farah: Politics of Interventionism in Ottoman Lebanon, 1830–1861.* London–New York 2000. Magyarul az egyetlen és rendkívül részletes áttekintés: *Ferwagner Péter Ákos: A libanoni kérdés és a nagyhatalmak (1840–1861).* Szeged 2013., illetve: *Peter Ákos Ferwagner: L'intervention et l'activité du général Kmety au Liban (1860–1861).* In: *Mélanges Serpentine. Études en hommage du professeur Antoine Laurent Serpentine.* Ed.: László J. Nagy. Szeged 2014. 105–117.

²⁹ *Farah C.: Politics of Interventionism* i. m. 525–584.; *Fawaz L.: An Occasion for War* i. m. 75.

... Új jelét akartam adni a portának, hogy hű s jó katonája vagyok, s új borostyánokat akartam felmutatni magyar hazámnak a drúzok országából.”³⁰ Indulásáról Resid álnév alatt az ekkoriban Konstantinápolyban élő Vámbéry Ármin így tudósított:

*A porta Kars hőségében nagy bizalmat látszik helyezni; Riza pasa hadügyminiszter a tegnap nála hivatalában búcsuzó pasát egész barátsággal karon fogva a szeraszkeriati téren felállított katonaság szemlélésére vezette. [...] a közvélemény Izmael pasát legbátrabb, legszerényebb madzсарlinak ismeri, kinek komoly magaviseletét, harcias külsejét, a török nép minden rétegeiben becsülik. [...] Ő az utolsó keleti háború óta egész visszavonultságban élve, csak katonai tudományokkal foglalatzkodott, nem láttuk őt a hatalompolczon állók ajtajánál sompolyogni, nem alacsony nyalakodással mások kegyéért esdekelni, mint azt sok európai, persze silány tehetségű tiszt szokta; a porta rászorult, és így lett ő a libanoni török sereg főparancsnoka.*³¹

Bejrútban a helyzet egy muszlim meggyilkolása miatt 1860. június 23-án vált kritikusná, s órák kérdése volt, hogy mikor lángol fel az erőszak, ám szerencsés módon épp ezen a napon érkezett meg Kmety ezernyolcszáz fős csapatával. Gyorsan megszilárdította a rendet a városban, amelynek két fontos eleme volt. Magához rendelte tisztjeit, és utasításba adta számukra, hogy állítsanak őrséget a konzulátusok védelmére, illetve az egész városban. A nyomaték kedvéért előhúzta revolverét is, s közölte tisztjeivel, ha egyetlen keresztény is megsebesül vagy meghal bárhol a városban, azonnal lelövi azt a tisztet, akinek a körzetében történt az eset. A város körüli őrhelyekkel a külső támadásoktól védte a várost, és megakadályozta a fegyveresek beszivárgását.³² Kmety így sommázta ezt a napot egyik levelében: „Személyemre nézve csak első nap, amint megjöttem, volt egy kis veszedelem, most több a baj, mint veszély.”³³

Másik fontos intézkedéseként a feldühödött tömeg megfékezése érdekében a gyilkossággal megvádolt keresztényt, példát statuálva, ki akarta végeztetni. Tudta, hogy a bejrúti kormányzó jóváhagyása nélkül nem tehetne volna ezt meg, de a pasa csak három nap múlva volt várható. Kmety összehívta az európai konzulokat, s megnyerte magának azok támogatását, mert könnyen belátható volt, hogy csak az azonnali cselekvés mentheti meg a várost a pogromtól. A konzulok kerülték a nyílt állásfoglalást, hiszen beleegyezésük

³⁰ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. 1861. április 8. valamint július 29. London, Kmety György Kiss Miklósnak. *Mehmet Nâmik* pasa (1804–1892) az 1. hadsereg parancsnoka 1860 májusától 1861 júniusáig.

³¹ Pesti Napló, 1860. július. 1.

³² *Charles Churchill*: The Druzes and the Maronites under the Turkish Rule from 1840 to 1860. London 1862. 196–198.; *Henry Harris Jessup*: Fifty-Three Years in Syria. New York–Chicago–Toronto–London–Edinburgh 1910. I. 190–191.; *Fawaz L.*: An Occasion for War i. m. 75–76.

³³ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Bejrút 1860. szeptember 20.

esetén lényegében ők is felelőseivé váltak volna egy keresztény kivégzésének, amely mind az otthoni, mind a nemzetközi közvéleményben óriási felháborodást keltett volna. Így csak abba mentek bele, hogy elismerték Kmety teljes körű joghatóságát a kormányzó távollétében, vagyis a teljes felelősséget rátolták. Kmety végrehajtatta az ítéletet, amely határozott fellépése mellett lehűtötte a kedélyeket a városban, és Bejrútot elkerülték a térséget megrázó pogromok. 12 óra telt el a gyilkosság és a kivégzés között, vagyis a szikra és a teljes tűzoltás között.³⁴

Mivel a válságban keresztények is érintettek voltak, a nagyhatalmak remek alkalmat láttak a politikai-katonai beavatkozásra. Párizsban egy nemzetközi konferencián fektették le az intervenció elveit, mely szerint egy legfeljebb 12 ezer fős külföldi sereg szállhatott partra, amelynek a fele lehetett francia. Az expedíciós erők legfeljebb hat hónapig tevékenykedhettek. Külön leszögezték, hogy az expedícióban részt vevő államok közül senki sem törekedhet területi nyereségre vagy bármilyen kizárólagos előnyszerzésre. A többi nagyhatalom felhatalmazásával a franciák a maximális 6000 fős intervenció haderőt tették partra augusztus 16-án, amelynek parancsnoka Charles Marie Napoléon de Beaufort tábornok volt.³⁵

Az oszmán vezetés természetesen egyáltalán nem örült a nagyhatalmi intervenciónak, így nem csoda, hogy a franciákkal végig feszült volt a viszonyuk, amelyet nem könnyített meg Beaufort nehéz és diplomáciai érzéktől mentes természete sem. Beaufort saját belátása szerint próbált beavatkozni a helyi ügyekbe, és szerette volna megleckéztetni a drúzokat, mivel egy későbbi válság megelőzését abban látta, ha a vegyesen lakott dél-libanoni területekről kiűzi őket. Csapatait a konfliktusos területekre kívánta irányítani, miközben az oszmán különmegbízott, a magyar menekültkérdésnél már ismerős Fuád pasa éppen azoktól akarta távol tartani. Kmety sem értett egyet az európai intervencióval, de jó katonaként a katonai kérdésekben készségesen együttműködött a franciákkal – az oszmán érdekek szem előtt tartásával. Több akciót is vezetett a terület pacifikálására, illetve békéjének megőrzésére.³⁶

A franciák azzal vádolták az oszmánokat, hogy alig üldözik a vérengzésért felelős drúzokat, illetve nem képesek ellenőrzésük alá vonni a kijelölt utakat, hágókat. Fuád pasa Áli pasa nagyvezírnek írt levelében elismerte az utóbbit, de a nehéz hegyi tereppel, a bennszülöttek helyismeretével magyarázta ezt. Kiemelte, hogy „nem állítom, hogy nagy kompetenciával rendelkeznek a katonai taktika terén, de olyan szaktekintélyre támaszkodhatok, akit mindenki elismer: Ferik Ismail pasára (Kmety tábornok), aki személyesen segített nekem ezekben a műveletekben, s aki kész megfelelni minden, a cselekedeteinkkel kapcsolatos szemrehányásra.”³⁷

³⁴ Témoin oculaire: Souvenirs de Syrie. Expédition française de 1860. Paris 1903. 136–140., *Fawaz L.*: An Occasion for War i. m. 75–76.; *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 267–268.

³⁵ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 268–322., 437–438.

³⁶ *Fawaz L.*: An Occasion for War i. m. 126–128.; *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 334–339.;

³⁷ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 345–346.; *Richard Edwards*: La Syrie, 1840–1862. Histoire, politique, administration, population, religion et moeurs, événements de 1860 d’après des actes officiels et des documents authentiques, Paris, 1862. 260–261. Az idézett szöveg Ferwagner Péter Ákos fordítása.

A francia csapatokat követték az elüldözött maroniták, akik számos esetben revansot vettek sérelmeikért, gyilkoltak és fosztogattak, sokszor a franciák szeme láttára, hallgatólagos és több esetben nyílt bátorítására, sőt az intervenciók erői gyakran maguk is részt vettek a fosztogatásokban, és egyre inkább gyarmatosítóként viselkedtek.³⁸

Kmety viszonya a franciákkal viharos sebességgel romlott meg. Szeptemberben arról számolt be Nemeskéri Kissnek, hogy „Beaufort nagyon fennhangon beszél, erőnek erejével első szerepet akar játszani a miben én addig, míg török katona vagyok s míg erő van kezembem nem egyezendek belé, mert még eddig Szíria a töröké”.³⁹ Egy október 17-i angol sajtótudósítás szerint lemondással fenyegetőzött, ha a franciák nem távoznak Libanonból, miután egy zászlóalj parancsnokával volt komolyabb vitája. A cikk szerzője kiemelte, nem csoda, hogy Kmety ideges, hisz a franciák folyamatosan keresztezik a pacifikálásra vonatkozó terveit.⁴⁰ Kmety hiába tiltakozott a visszaélések, atrocitások és megtorlások miatt, nem ért el vele változást. „Beaufort úgy handabandázott eleinte a hegyekben, mintha csata által foglalta volna el a tartományt, katonáimat pláne kövekkel kezdték dobálni a chasseurok á pied⁴¹, mire én lármát csaptam, Fuád pasa távollétében az angol commissarnek⁴² a dolgot elől adtam, hogy közölje Beauforttal, utasítsa rendre. Nem látván nagy sikert lépéseimnek beadtam a lemondásomat, mire Beaufort egy kicsit magához jött, s azóta csendesen viseli magát.”⁴³ Lemondását november 4-én nyújtotta be Fuádnak, „mert volt annyi eszem átlátni, hogy a francia császárral ujjat nem huzhatok”.⁴⁴ Több forrás is kitér Kmety lemondásának okára. Ezek szerint Kmety arra kötelezte a drúzokat, hogy az elrabolt javakat adják vissza a keresztényeknek, ezért a kormányzat azzal vádolta volna, hogy túlságosan sokat tesz a keresztényekért. Mivel nem tudott a lelkiismeretének parancsa ellen tenni, ezért inkább lemondott.⁴⁵ Egy másik feltételezés szerint a helyben kiéleződő francia–oszmán ellentét miatt Kmety attól tartott, hogy katonai konfrontáció következik be, ezért jobbnak látta

³⁸ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 340–342.

³⁹ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Bejrút 1860. szeptember 20.

⁴⁰ Daily News, 1860. november 2.

⁴¹ gyalogos vadászok

⁴² Lord Dufferin teljes nevén Frederick Temple Hamilton Blackwood, Dufferin és Ava márkija (1821. június 21. Firenze – 1902. február 12. Clandeboye) 1854-ben lépett külügyi pályára, későbbiekben 1872–1878: Kanada kormányzója, 1884: India alkirálya, többször nagykövet. *Fruma Zachs*: 'Novice' or 'Heaven-born' Diplomat? Lord Dufferin's Plan for a 'Province of Syria': Beirut, 1860–61. *Middle Eastern Studies*, 36 (2000) 3. sz. 162–163.

⁴³ OSZKK Fond 159/10 Klapka György Kiss Miklóshoz 3. f. Tripolisz (Szíria) f1861. február 19.

⁴⁴ *Ernest Louet*: *Expédition de Syrie: Beyrouth – le Liban – Jérusalem, 1860–1861*. Paris 1862. 150. A sajtóban is visszhangot kapott a lemondás: Pesti Napló, 1860. november 21. Ekkor már tudni vélték, hogy Angliába készül visszavonulni.; HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, London 1861. július 29.

⁴⁵ [*Jean Baptiste*] *Jobin*: *La Syrie en 1860 et 1861. Lettres et documents formant une histoire complète et suivie des massacres du Liban et de Damas, des secours envoyés aux chrétiens et de l'expédition française*. Lille 1862. 233.; Pesti Napló, 1860. november 27.; *The Morning Chronicle*, 1860. november 23.

elhagyni a posztját.⁴⁶ Saját levele viszont egyértelművé teszi, hogy a francia túlkapások miatt döntött a lemondás mellett, amelyben egyébként valószínűleg megromlott egészségi állapota is szerepet játszhatott.

Fuád pasa kérésére azonban Kmety a szíriai Latákiában még három hónapot töltött el megfigyelőként. Az említett városban mellesleg egy sikkasztó kormányzót is letartóztatott.⁴⁷ Kmety franciaellenessége nem csitult időközben sem. Beaufort arról panaszkodott, hogy egy március 9-i, Fuád pasának adott vacsorán Kmety „pohárköszöntőt mondott Anglia és Törökország szövetségére, valamint a franciák közelgő távozására”, ami egy kisebb botrányt is keltett.⁴⁸

A franciák 1861 elején szerették volna mindenáron elérni, hogy csapataik a mandátumuk lejárta után is Szíriában maradhassanak arra hivatkozva, hogy a helyzet rendkívül sérülékeny, és így szükséges a jelenlétük. Ebből azonban az oszmán kormányzat természetesen nem kért. A franciák megnyugtatására Fuád pasa március 17-én Kmetyt küldte ki egy vizsgálati körútra. Beaufortnak írt levelében Fuád így jellemezte a tábornokot: „Ez a főtiszt, akinek a lojális és igazságos jelleme garancia mindenki számára.” Kmety vizsgálata során nem tapasztalt sehol sem ellenségeskedést, ellenben mindenkit felszólított, hogy panaszaikkal ne a franciákhoz, hanem az oszmán hatóságokhoz forduljanak. Ebben Beaufort azt látta igazolva, hogy az oszmánok igyekeznek elkendőzni a zavargásokkal kapcsolatos igazságot, holott Kmety egyértelműen arra hívta fel a figyelmet, hogy a libanoniak az oszmán állam alattvalói, így ügyeikkel nem egy külső hatalomhoz, hanem saját autoritásaikhoz kell fordulni. Kmety összegzésében feleslegesnek ítélte a franciák maradását.⁴⁹

A libanoni rendezés során angol részről felmerült Kmety neve a keresztény kajmakám (kormányzó) tisztségére. A franciák természetesen ellenezték a javaslatot, például nem nézték jó szemmel pasa címét sem: „Akár muszlim, akár nem, egy pasát nem szabad felkérni Libanon kormányzására.”⁵⁰ Kinevezését például a *The Spectator* jó döntésnek értékelte („he would be a good man”).⁵¹ Azonban Kmety a franciákkal való rossz kapcsolata és az akkori politikai viszonyok között nem vállalta volna el ezt a feladatot. Mivel az expedíciós erők számára engedélyezett fél év leteltével a franciák nem akartak még kivonulni, illetve nem állt helyre a rend, úgy döntött, kikéri penzióját azzal a kéréssel, hogy azt Angliában élvezhesse,

⁴⁶ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 344.

⁴⁷ OSZKK Fond 159/10. Tripolisz, 1861. febr. 19. Klapka [Valójában: Kmety] György Kiss Miklósnak. HL P 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, London 1861. április 8., valamint július 29.

⁴⁸ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 345.

⁴⁹ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 343–344.; Kmety jelentését idézi: *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 441.; *Fawaz L.*: An Occasion for War i. m. 129.

⁵⁰ *Ferwagner P.*: A libanoni kérdés i. m. 380–381.; *Farah C.*: Politics of Interventionism i. m. 688.; *The Morning Post*, 1861. február 21.

⁵¹ *The Spectator*, 1861. február 21.

amíg Törökország újra nem lép háborúra, hogy akkor ismét fegyvert ragadjon.⁵² Fuád a londoni oszmán követnek írt magánlevelében kiemelte, hogy soha nem fogja elfeledni Kmety szolgálatait.⁵³

Összegezve: Libanonban Kmety katonai intézkedéseivel nemcsak megakadályozta a további vérengzéseket és a konfliktus kiszélesedését, de nagyban hozzájárult a terület pacifikálásához, és forrásaink szerint vallásra való tekintet nélkül szolgáltatott igazságot. Tevékenysége során végig lojális volt az oszmán kormányzathoz, amelynek következtében komoly konfliktusba keveredett a francia intervenciós erőkkal, illetve politikai érdekekkel.

Nem tudhatta, de a már 1860 szeptemberében elhatározott nyugállományba vonulásával végleg lezárult katonai karrierje. Ugyanis aktív katonaként többé már nem kívánt visszatérni az Oszmán Birodalomba, és ismét Londonban telepedett le; élete hátralévő idejében pedig már nem szolgált sehol.⁵⁴ Egészségét megviselték a szélsőséges éghajlaton végzett szolgálatai, és számtalan levelében panaszkodott egészségi állapotára, illetve barátai is gyakran számoltak be betegségeiről. 1850-től aranyér kínozta. A krími háborút követően is több problémája jött elő. 1861 nyarán franciaországi fürdőket látogatott, de ősszel is folyamatosan betegeskedett; állítása szerint már 15 éve. 1862 augusztusában reumatikus fájdalmaira panaszkodott. 1863-ban beutazta a Rajna-vidéket, hogy ott kúráltassa magát. Végül halála előtt január közepétől hat hétig volt folyamatosan fekvőbeteg (fej- és nyakfájás), de április elején is még csak lábadozott.⁵⁵

5. Olasz szabadságharc vagy amerikai polgárháború?

Bár látszólag elkanyarodunk tanulmányunk földrajzi helyszínétől, az alábbi fejezetben ismertetésre kerülő válaszutak és döntések végső soron szorosan összefüggenek Kmety török szolgálatával.

⁵² HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, London 1861. július 29.

⁵³ BOA HR.SFR.3 (Hariciye Nezâreti, Londra Sefareti Belgeleri) 57/15. Kiadva: *Sinan Kumeralp*: Reforms and Foreign Intervention: Rumeli and Syria (1859–1862). Ottoman Diplomatic Documents on „The Eastern Question” IV. İstanbul 2011. 318. Fuád pasa Musurus londoni oszmán követnek, Bejrút, 1861. március 24.

⁵⁴ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Bejrút 1860. szeptember 20. Megjegyzí: „Hát fene portéka az a török szolgálat, de a legénység oly pompás, szót fogadó és ragaszkodó az emberhez hogy nehéz szívvel hagynám el őket.”; MNL OL R 295 Kiss Miklós Klapkának, Párizs, 1861. április 5.; Éber Nándor Klapka Györgynek, London, 1861. április 27.

⁵⁵ HL P VII. 5. 87. d. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1856. január 6., 1856. november 23., 1857. szeptember, Dereseki, 1858. július 18., London 1861. július 29., Párizs, 1861. október 8.; *Szilády Áron*: Nemere. Magyar Nyelv 6 (1910) 456.; MNL OL R 87 Kmety Pál iratai (a továbbiakban: R 87) Kmety György Kmety Pálnak, London, 1862. december 26., 1865. március 10.; MNL OL R 216 Kmety György Vukovics Sebőnek, Baden–Baden, 1863. július 4., Calais, 1863. augusztus 7., Torquay, 1865. február 10.; R 90 I. 4325 Vukovics Sebő Kossuth Lajosnak, London, 1865. április 2.

A magyar ügy iránt elkötelezett, katonai tapasztalatait tovább növelő, harcedzett főtiszt miért nem fordult meg az itáliai harctereken? 1859. februári levele szerint akkor kapcsolódott volna be a küszöbön álló itáliai háborúba, ha a franciák is beavatkoznak:

Ne kapkodjon most senki se hivatal se kommando után, ne törje fejét senki a jövő kormányzási forma fölött, hanem vált vállhoz vonítva formáljunk egy kis „compagnie sacrée”. Jelentsük magunkat alázatosan a francia császárnál mondván, “itt vagyunk, rendelkezél, ki akarjuk verni a németet á tout prie és amint itt állunk egyesülve olyan egyesült vitéz népre fogsz akadni” “dans ces contrées lointaines qu’arrose le Danube et le Tisza et qu’on appelle aujourd’hui Kronland.” [...] Mert ha a francia betöri a kaput, sietni fogok én is a zászló alá, közember vagy tábornok mindegy, és a háborúban édes Nikim oly nagyszerűbben, mint lesz a miénk, ott egy ember élete nem ér egy krajcárt, és a jövő egy garast olyan embernél, aki elszántan, de amúgy igazán elszántan megy a tűzbe és aki feltette magában, hogy másodszor nem emigrál.⁵⁶

Ekkoriban, mint láthattuk, egy anatóliai kinevezés lebegett a feje felett, ami inkább egyfajta száműzetést/mellőztetést jelentett volna számára. Abban reménykedett, hogy az itáliai események a magyar szabadságharc újjáéledéséhez vezetnek, mire azonnal lemondana török szolgálatáról, és indulna a harctérre. Megjegyzi azonban: „megvan még a karszi kardom, csak úgy potyára ki nem húzom, mert jobban félek az emigrationalis koldulástól, mint az osztráktól, akitől tulajdonképpen nem is félek.”⁵⁷ Azonban míg segédtsíztje, Tüköry Lajos és más törökországi emigránsok a háború hírére Itáliába siettek, Kmety a magyar háború kitörését várta, illetve hogy hova fogják vezényelni az Oszmán Birodalomban. A Konstantinápolyban élő emigránstársa, egykori karszi bajtársa, a török hadseregből már korábban leköszönt Pap János is 1861 derekán megírta a tábornoknak a légióhoz való csatlakozási szándékát. Visszaemlékezése szerint Kmety erről mindenáron le akarta beszélni:

Akárhova inkább – írja ő – csak légiófélébe ne! Gyűlhelye szokott ez lenni a különböző elemeknek, kik között rendszeren több a kivetni való, mint a becsületes. Ezekhez járul az ingadozók nagy serege s a láthatatlan kémek egész csapata. Ilyenek képezik a többséget, és jaj a közibük került jóra való embernek, kivált a tisztnek! Ennek nincs maradása köztük; addig fondorkodnak, míg el nem marják. A légiófélét én legjobban ismerem, azért nem is ajánlom az odamenetelt, kivéve, ha tiszta jellemű, szigorú és teljhatalmú parancsnok áll az élén. De ilyen tulajdonokkal felruházott kevés találtatik; mert vagy

⁵⁶ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1859. február 13.

⁵⁷ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, Isztambul, 1859. április 13.

*erélyes és nem feddhetetlenül becsületes, vagy nincsen teljhatalma. Azért a légiókban legtöbbször anarchia uralkodik. Ne siessünk tehát az odajutással; ha ideje eljő, rólam sem fogja mondhatni senki, hogy hátramaradtam.*⁵⁸

Ugyanakkor a magyar ügy melletti elkötelezettségét továbbra sem lehetett kétségbe vonni: „ő igen buzgó most is, első kardhúzásra hazánk ügye mellett, ott lesz a harcmezőn” – írta 1861. július 31-én Vukovics Kossuthnak.⁵⁹

Nemeskéri Kiss egy félmondata szerint Kmety egzisztenciális okok miatt nem csatlakozott az itáliai háborúhoz. Igazat adhatunk neki abban, hogy a török kormány Kmetynek jó fizetést és ezzel biztos megélhetést biztosított. Hamarosan Kmetyt lefoglalták a libanoni események, de miért nem csatlakozott később? Pedig még az emigrációs körökben is felmerült a neve a légió parancsnoki tisztére: 1861. október 4-i levelében Klapka György vetette fel Nemeskéri Kissnek, hogy „a legjobb volna, ha Kmety átvenné a Légión parancsnokságát, de ahhoz persze egy kis áldozatkészség is kell”.⁶⁰ 1861 novemberében azonban a régi barát Nemeskéri Kiss váratlanul egy rendkívül feldúlt hangú levélben fakadt ki Klapkának Kmetyről. A haragos levélből a következőket lehet kihámozni: valamikor 1861 őszén ténylegesen felajánlották Kmetynek a légió parancsnoki tisztét, de ő ragaszkodott ahhoz, hogy altábornagyi (‘General de division’) rangot kapjon a hozzá tartozó fizetéssel. A hosszú és aktív katonai szolgálat, illetve két hadseregben is elért magas rangja miatt elvárása nem meglepő, miként fizetési igénye is érthető akkor, ha tudjuk, hogy egyébként teljesen vagyontalan volt, és kizárólag a zsoldjából élt meg. Másrészt kikötötte, hogy Garibaldi alatt nem kíván szolgálni, amelynek pontos okát nem ismerjük.⁶¹ Garibaldi 1862. augusztus 23-án megjelent, magyarokhoz intézett felhívását is kritizálta: „silány, elbizakodott, haszontalan. Ha proclamációk segítenének nekünk rajtunk, megírná az nekünk másképpen Kossuth.”⁶² A fentiek alapján úgy tűnik, Kmetynek nemcsak a légiós formával volt kifogása, hanem Garibaldival sem szimpatizált. Mindenesetre a felsorolt feltételeket Nemeskéri Kiss és ennek nyomán valószínűleg Klapka is elutasította, így nem is csatlakozott az itáliai magyar csapatokhoz.

Végül említsük meg a korszak másik meghatározó konfliktusát, az amerikai polgárháborút, amivel kapcsolatban szintén felbukkan egyszer a neve. 1862 januárjában Rónay Jácint néhány angol képviselővel beszélgetve beajánlotta Kmetyt az amerikai polgárháborúban való

⁵⁸ *Pap J.*: Magyar emigránsok i. m. 453–454. Pap az intézés ellenére csatlakozott a légióhoz.

⁵⁹ MNL OL R 90 I. 3798 Vukovics Sebő Kossuth Lajosnak, 1861. július 31.

⁶⁰ OSZKK Kézirattár, Fond 159/10. Klapka György Kiss Miklóshoz, Genf, 1860. október 4.

⁶¹ MNL OL R 295 Kiss Miklós Klapka Györgynek, St. Ange, 1861. november 18.

⁶² MNL OL R 216 1. t. Kmety György Vukovics Sebőnek, Sandown, [1862.] augusztus 29. A kiáltványra: *Lukács Lajos*: Aspromonte és a magyar emigráció 1862-ben. Századok 97 (1963) 1. 39.

részvételre. Rónay azonnal fel is kereste a tábornokot, aki tudatta, hogy „nem vonakodik szolgálatát a Statusnak felajánlani, ha oly hatáskört engednek neki, melyben meggyőződése szerint, a lehető legjobb szolgálatot teheti Éjszakamerikának”. Az amerikai út azonban elmaradt, mert Kmety biztos állás nélkül, csak néhány angol képviselő ajánlására támaszkodva, jó szerencséjében bízva és betegeskedve mégsem akart Amerikába menni.⁶³

6. Összegzés

1865. április 25-i Londonban bekövetkezett halálakor temetése költségeit az oszmán kormány vállalta magára. Ezen felül a Porta londoni követe 1865. szeptember 29-én, éppen a karszi győzelem tizedik évfordulóján arról is értesítette Kmety barátait, hogy a szultán és kormánya méltányolva az elhunyt katonai érdemeit, elhatározta, hogy emlékoszlopot állíttatnak a tábornok sírján, amely mai is a londoni Kensal Green temetőben található. A nagyvezírt, vagyis a kormányfőt ekkor Fuád pasának hívták: beváltotta ígéretét, és nem feledte Kmetyt.⁶⁴

Abban a pillanatban, amikor Ismail néven az oszmán hadsereg tisztje lett, és névleg felvette az iszlám vallást, Kmety György valószínűleg nem gondolta, hogy élete végéig elköteleződik az Oszmán Birodalom mellett. Ekkor még csupán az a remény vezette, hogy hamarosan újra harcolhat az oroszok és osztrákok ellen Magyarország szabadságáért. Aleppóban remekül helytállt, de a háború közeli lehetőségének elmúlása és Kossuth hívó szava Nyugat-Európába vezette. Amint felcsillant az újabb remény egy osztrákok és oroszok elleni összecsapásra, azonnal visszatért keletre, és újra magára öltötte a török uniformist. Az anatóliai fronton való sikerei és az 1855. szeptember 29-i roham elhárításában játszott kimagasló szerepe óriási elismerést és ismertséget hozott számára nemcsak török földön, hanem egész Európában. A török katonai karrier ettől kezdve biztos egzisztenciális hátteret biztosított számára a bizonytalan emigrációs léttel szemben. Magát a háború embereként meghatározva minden erővel igyekezett a helyőrségi életet elkerülni, de konfliktusok esetén azonnal harcba kész volt, és mint fentebb láthattuk, mindhárom aktív szolgálati időszaka alatt meghatározó szerepet játszott az események alakításában. Ki kell emelni, hogy Kmety az Oszmán Birodalom valamennyi korabeli fontos fegyveres konfliktusában szerepet vállalt szolgálati során. Lojalitását egy helyen a következőképp határozta meg: tisztában van a törökök hibáival, gyengeségével, de az oszmánoknak „háladatosság s' ott felvett állásom nyomán, becsület és karakter regulái által bevoltam kötve védni – míg életemmel is”.⁶⁵

⁶³ *Rónay J.*: i. m. III. 203–204.

⁶⁴ MNL OL R 88 Vukovics Sebő Kmety Pálnak, London, 1865. április 26.; MNL OL R 216 Musurus Vukovics Sebőhöz, 1865. szeptember 29.

⁶⁵ HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, London 1861. július 29.

A következő mondatot pedig akár a síremlékére is felvéshették volna: „Nincsen okom egy lépésért, egy szóért sem pirulni. Azt a szultánt védtem, akinek kenyerét ettem, úgy amint legjobban telhetett ki tőlem.”⁶⁶

⁶⁶HL P VII. 5. 87. d. 11. cs. Kmety György Kiss Miklósnak, London 1861. július 29.